

TOMASZ STRZEMPIŃSKI

(1398–1460)

Sibl. Jag.

Odnowienie *Studium Generale Cracoviensis* w 1400 roku rozpoczęło okres jego świetności. W szczególności niezwykłym blaskiem jaśniał krakowski Wydział Prawa, który w pierwszej połowie XV wieku zyskał międzynarodową sławę dzięki działalności swoich wybitnych profesorów. Jednym z nich był Tomasz Strzemiński, doktor dekretów, który pod koniec życia dostąpił wysokiej godności biskupa krakowskiego.

Tomasz Strzemiński (Strzępiński) (*Thomas de Strampino* lub *de Strzempino*) pochodził z Wielkopolski. Urodził się w Strzempinie pod Bukiem w Poznańskim w 1398 roku. Ojcem jego był Prandota Strzemiński herbu Prus, matką zaś Dorota z rodu Brogów-Leszczyców. Niezwykle zdolności intelektualne, a zwłaszcza budząca podziw współczesnych nadzwyczajna pamięć, sprawiły, że jego rodzice zdecydowali się na skierowanie młodego Tomasza do szkół. W tamtych czasach podjęcie nauki było równoznaczne z wyborem stanu duchownego, jako drogi życiowego powołania. Studiował w Akademii Krakowskiej, gdzie w 1421 roku uzyskał stopień magistra sztuk wyzwolonych. Następnie wstąpił na Wydział Prawa, w którym w roku 1431 osiągnął stopień naukowy doktora dekretów (*doctor decretorum*), czyli prawa kanonicznego. Najprawdopodobniej jeszcze w tym samym roku udał się w naukową podróż zagraniczną do Rzymu. Pobyt w Wiecznym Mieście uwińczył zdobyciem tytułu doktora Świętej Teologii.

Po powrocie do Krakowa Strzemiński został przyjęty na Wydział Prawa. Brak wiarygodnych źródeł uniemożliwia ustalenie, co konkretnie należało do jego obowiązków. Z pewnością w latach 1431–1432 jako *extraordinarius* wykładał tak zwane „Klementyny”, to jest zbiór prawa kanonicznego z 1317 roku, wchodzący w skład *Corpus Iuris Canonici*. Po kilku latach objął katedrę „Dekretów”, najważniejszą w ówczesnej hierarchii uniwersyteckiej katedrę prawniczą. Do jego obowiązków jako profesora zwyczajnego (*professor ordinarius*) należała lektura i komentowanie poszczególnych rozdziałów zbioru prawa, rozwiązywanie kwestii (*questiones*), wydobywanie ogólnych zasad prawnych (*regulae iuris*), zestawianie brocard, czyli argumentów *pro et contra* (*argumenta brocardica*), przedstawianie kazusów akademickich, czyli sformułowanych na użytek pedagogiczny fikcyjnych stanów faktycznych. Pomoc do wykładu stanowiła „głosa zwyczajna” (tzw. *glossa ordinaria*), to jest wpisany na marginesach rękopisu Dekretu Gracjana lub innego zbioru prawa naukowy komentarz, objaśniający poszczególne fragmenty tekstu źródłowego. Strzemiński najprawdopodobniej korzystał w swych wykładach z glosy zwyczajnej Bartłomieja z Brescji (*Bartholomeus Brixienis*). Przekonuje o tym zachowany w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie rękopis nr 356, zakupiony w 1439 roku przez Tomasza Strzemińskiego we Wrocławiu. Do profesora należało także egzaminowanie, którego celem było potwierdzenie wiedzy, umiejętności wykładania oraz obyczajności kandydata.

Będąc profesorem w Akademii Krakowskiej, najpierw prawa (1431–1443), a następnie teologii (1443–1452), Strzemiński cieszył się wielkim poważaniem. Dwa razy pełnił urząd rektora w 1432 i 1443 roku. W popularności rywalizował z innym wybitnym kanonistą krakowskim Janem Elgotem (†1452), który wykładał w Krakowie w latach 1430–1441. Jako uczonego prawnika i teologa, Tomasz należał do zwolenników doktryny koncyliaryzmu, która w jesieni średniowiecza zdominowała umysły wielu światlejszych przedstawicieli Kościoła, poszukujących drogi do przełamania schizmy

w zachodnim chrześcijaństwie. W 1439 roku, na zlecenie Soboru w Bazylei (1431–1449) skierowane do Akademii Krakowskiej, przygotował traktat pt. *De potestate ecclesiae et concilii oecumenici*. Traktat ten miał na celu rozstrzygnięcie fundamentalnej dla Kościoła kwestii stosunku między władzą papieża a soborem ekumenicznym. W traktacie tym Strzemiński przedstawił stanowisko umiarkowane w stosunku do skrajnego odłamu koncyliaryzmu, reprezentowanego w traktatach współczesnych mu krakowskich mistrzów: Benedykta Hessego, Jakuba z Paradyża, Wawrzyńca z Raciborza, czy wspomnianego wyżej Jana Elgota. Zdaniem Strzemińskiego Chrystus udzielił pełni swej władzy Piotrowi i jego następcom. Piotr otrzymał tę władzę nie osobiście, ale jako przedstawiciel Kościoła (*figuraticae, non propriae*). Władza ta przysługuje więc całemu Kościołowi, a nie samym papieżom.

Opracowanie Strzemińskiego zostało przyjęte przez Sobór z wielkim uznaniem. Od innych wyróżniał go niezwykle wysoki poziom argumentacji. Należy zaznaczyć, że jego autor był postacią znaną ojcom soborowym z jak najlepszej strony. W 1433 roku Strzemiński uczestniczył w Soborze jako delegat arcybiskupa gnieźnieńskiego Wojciecha Jastrzębca. Działał na nim jako *auditor causarum*, czyli sędzieja. Brał udział w soborowych debatach nad reformą kalendarza. W latach późniejszych Strzemiński odstąpił od koncyliaryzmu i uznał wyższość papieża nad soborem i całym Kościołem.

Przyszły biskup krakowski pozostawił po sobie wiele znaczących dzieł teologicznych i prawnych. Między innymi w Bibliotece Jagiellońskiej przechowywany jest jego wykład komentarza do „Klementyn” pt. *Lectura seu Glossarium super Clementinis anno 1432*. Zastąpił jako wielki miłośnik książek, które zakupywał podczas swych pobytów za granicą. W zbiorach swoich posiadał między innymi pochodzący z XIV wieku rękopis prawa rzymskiego *Digestum vetus seu Pandecta* z głosem zwyczajną, a także rękopis Dekretu Gracjana z XIII wieku oraz *Decisiones Rotae Romanae*, zawierające zbiór wyroków sądu papieskiego Roty. Wspomniany, należący do Strzemińskiego rękopis *Concordia canonum* Gracjana (Biblioteka Jagiellońska, nr 356), badał 400 lat później Adam Vetulani (†1976), profesor prawa kościelnego i historii prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim. Ze względu na czas pochodzenia (1200) rękopis Strzemińskiego stanowi niezwykle cenne źródło do poznania pierwotnego kształtu Dekretu i jego późniejszej ewolucji.

Dzięki swej rozległej wiedzy oraz wybitnym zdolnościom pod koniec lat pięćdziesiątych Tomasz Strzemiński wstąpił na drogę kariery kościelnej i państwowej. W 1453 roku został wybrany przez część kapituły gnieźnieńskiej na godność arcybiskupią. Godności tej nie przyjął, ustępując na rzecz Jana ze Sprowy, popieranego przez króla Kazimierza Jagiellończyka. Postawa Strzemińskiego, dowodząca, że przedkłada on dobro wspólne nad interes osobisty, zyskała mu uznanie monarchy. W roku 1454 w bitwie pod Chojnicami poniósł śmierć podkanclerzy koronny Piotr Woda ze Szczekocin. Na jego miejsce król powołał na to stanowisko Tomasza Strzemińskiego. Spod ręki nowego podkanclerzego wyszły między innymi *Statuty nieszawskie* (1454), doniosłej wagi akt prawny stanowiący kamień milowy na drodze budowy ustroju parlamentarnego i demokracji szlacheckiej w dawnej Polsce. W następnym roku, na prośbę króla Kazimierza Jagiellończyka, objął wakujące po śmierci Zbigniewa Oleśnickiego biskupstwo krakowskie. Jan Długosz w swoim *Katalogu biskupów krakowskich* zaznaczył, że dokonana przez kapitułę krakowską elekcja kanoniczna Tomasza

nastąpiła *per viam inspirationis et concorditer*, czyli jednomyślnie. Tego rodzaju wybór kanoniczny był w tamtej epoce niezbyt częsty i dowodził niezwyklego poważania, jakim cieszył się w oczach współczesnych kandydat na biskupa. Opuszczone przez Strzemińskiego podkanclerstwo koronne objął wówczas Jan Lutek z Brzezia, archidiacon gnieźnieński.

Strzemiński zastąpił, jako jeden z najlepszych pasterzy Kościoła krakowskiego. Spośród wielu współczesnych mu przedstawicieli wyższego kleru wyróżniał się skromnością i pobożnością. Wykazywał wielką troskę o sprawy Kościoła. W obronie jego prerogatyw z powodów pryncypialnych, uważając się jedynie za depozytariusza kościelnego mienia, sprzeciwił się w 1455 roku zajęciu przez króla naczyń liturgicznych i klejnotów Kościoła krakowskiego w celu splecenia żołdu zaciężnego wojska. W to miejsce zaoferował królowi skuteczne poręczenie pożyczki. Nie wahał się też w 1456 roku obłożyć stolicę Królestwa – miasto Kraków – interdyktem za skazanie na śmierć kapłana Mikołaja z Turzy oraz kleryka Mikołaja z Gnojnika, oskarżonych o kradzież. Odwołał go dopiero na prośbę samego króla Kazimierza Jagiellończyka.

Gorący patriota, wspierał moralnie i materialnie Kazimierza Jagiellończyka w wojnie przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu o Prusy, pomimo nie ukrywanych swoich obiekcji, co do ich bezpośredniej inkorporacji z 1454 roku. Zachęcał duchowieństwo do ofiarności na cele wojenne. Dawał sam dobry przykład. W 1456 roku przekazał na potrzeby wojskowe sumę aż 6000 zł, a następnie na sejmie piotrkowskim zgodził się przekazać do Skarbu królewskiego trzecią część dziesięcin i czynszów należnych biskupowi krakowskiemu. Na sejmie w 1456 roku powołano go do komisji nadzorującej szafunek wpływami z podatków nadzwyczajnych na cele wojny w Prusach. W 1458 roku został z upoważnienia sejmu piotrkowskiego członkiem komisji mającej podjąć z Krzyżakami rokowania pokojowe. Podczas spotkania z delegacją krzyżacką w Toruniu w 1459 roku wygłosił wspaniałą mowę, w której dowodził praw Rzeczypospolitej do ziem pruskich. W tym samym roku odbył się pod jego przewodnictwem synod diecezjalny, na którym uchwalone zostały ważne dla Kościoła krakowskiego statuty. Zawierały one doniosłe ustawy dyscyplinujące wymiar sprawiedliwości. Zakazywały one pod groźbą klątwy kościelnej pozywania sędziów biskupich (oficjałów lub sędziów delegowanych) do sądów poza diecezją. Ustanawiały kary za rabunki wyrządzone w dobrach duchownych. W celu powstrzymania licznych nadużyć regulowały tryb orzekania kary ekskomuniki, w szczególności nakazywały, aby orzekano ją „nie z podszeptu nienawiści, lecz z miłości poprawy” (*non ex odii fomite, sed ex caritate correctionis*).

W statutach synodalnych biskupa Strzemińskiego znajdujemy też obszerny artykuł *O lichwie (De usuris)*. Odwołując się do prawa kanonicznego powszechnego, ustanawiał ostre sankcje za udzielanie pożyczek na procent. Poza tym w statutach diecezjalnych z 1459 roku figurowały także przepisy przeciwko duchownym nie przestrzegającym celibatu. Nakazywano proboszczom prowadzenie metryk ślubów. W celu zagwarantowania skuteczności ustanowionego prawa, biskup Strzemiński zarządził, aby każdy proboszcz zaopatrzył się w tekst statutów diecezjalnych w ciągu najbliższych sześciu miesięcy, polecając sporządzenie ich odpisu. Nie jest wykluczone, że jako prawnik biskup Tomasz brał bezpośredni udział w redagowaniu tych statutów. Będąc ważnym dla dziejów polskich pomnikiem prawa, zostały one wydane drukiem

w 1875 roku przez Udalryka Heyzmana, profesora prawa kościelnego w Uniwersytecie Jagiellońskim w t. IV *Starodawnych Prawa Polskiego Pomników*.

Strzemiński zadziwiał współczesnych swoją niezwykłą pamięcią. „Co raz zapadło mu w umysł – pisał Jan Długosz – miał zawsze gotowe pod ręką”. Potrafił cytować z pamięci długie fragmenty wierszowanej Biblii autorstwa Piotra z Melity. Sprawując w Uniwersytecie krakowskim funkcję profesora zwyczajnego, a następnie w jesieni życia z racji swej godności biskupiej będąc jego kanclerzem, zasłużył na wieki pamięć jako jego wielki dobrodziej. W swym testamencie ufundował dla Akademii na Wydziale Prawa samodzielną Katedrę „praw nowych” (*novorum iurium*). Kierujący nią profesor wykładał dalsze części *Corpus Iuris Canonici*, a mianowicie *Liber Sextus* i „Klementyny”. Między innymi owocem jego osobistej hojności była ustanowiona altaria św. Tomasza w katedrze krakowskiej. Do biblioteki uniwersyteckiej przekazał swoje księgi prawnicze. Poczynił też inne fundacje, między innymi na uposażenie profesorów prawa zapisał 2000 zł na żupach wielicko-bocheńskich.

Biskup Tomasz Strzemiński zmarł w Iłży 22 września 1460 roku. Jego zwłoki złożono w Katedrze Wawelskiej przy wejściu do zakrystii.

Wacław Uruszczak

Bibliografia

- Barycz H., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935.
- Fijałek J., *Mistrz Jakub z Paradyża*, t. I–II, Kraków 1900.
- Hornowska M. i Zdzitowiecka-Jasieńska H., *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1947, s. 144–149.
- Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, w: *Monumenta Poloniae Historica*, seria II, t. X, cz. 2, Warszawa 1978.
- Korytkowski J., *Prałaci i kanonicy Katedry Gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. IV, Gniezno 1882.
- Morawski K., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. I, Kraków 1900.
- Petrani A., *Wydział Prawa w Akademii Krakowskiej w XV wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I *Sredniowiecze*, pod red. bpa Mariana Rechowicza, Lublin 1974.
- Pieradzka K., *Uniwersytet krakowski w służbie państwa i wobec soborów w Konstancji i Bazylei*, w: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego 1364–1764*, pod red. K. Lepszego, Kraków 1964.
- Strzemiński Tomasz, w: *Encyklopedia Kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. XXVII, Warszawa 1904.